

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2019 • Sayı: 51

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2019 - Sayı:51 - Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMEİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacattepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme	9
An Evaluation on Tile Decorations in Some Seljuk and Ilkhanid Structures in Tokat and Niksar Ayşe Denkhalbant Çobanoğlu	
Kiğı Piltan (Pilten) Bey Camisi	45
Kiğı Piltan (Pilten) Bey Mosque Celalettin Uzun - Yaşar Uğurlu	
XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bitlis Camileri ve Mescitleri	73
Bitlis Mosques and Masjids in 16th Century Land Registry Books Zülfiye Koçak	
Tokat'tan Ahşap Direkli Bir Yapı: Üzümlören Ulu Camii.....	99
An Example of Wooden Columned Structure in Tokat: The Great Mosque of Üzümlören Erkan Atak	
Vakıfelerin Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Câmilerinde Vakıf Hizmetleri.....	131
Waqf Services of Urfa Mosques in the Ottoman Period in the Light of Waqfiyyas Mehmet Memiş	
Hısn-ı Mansur Mütessellimi Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur ve Behisni Kazalarındaki Vakıfları.....	153
The Waqfs of Mutesellim Abdi Ağa in the Districts of Hısn-ı Mansur and Behisni Muhammet Nuri Tunç	
Kitabiyât / Book Review	
Kara Ahmed Paşa ve Vakıfları	176
Mehmet Bicik	
Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi.....	181
Erzurum Şeyhler Waqf and Complex (Külliye) Mehmet Kurtoğlu	

Hısn-ı Mansur Mütessellimi Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur ve Behisni Kazalarındaki Vakıfları

Muhammet Nuri Tunç*

Öz

Türk ve İslam devletlerinde toplumsal, iktisadî ve hukukî yönleriyle önemli bir müessese olan vakıflar, Osmanlı Devleti'nde de toplumsal, iktisadî ve hukukî hayatta önemli rol oynamıştır. Vakıflar, başta padişahlar olmak üzere hanedan üyeleri, yüksek rütbeli devlet adamları ve toplumun zengin ve seçkin kişileri tarafından kurulmuştur. 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren Adıyaman'da da Osmanlı genelinde olduğu gibi bey, paşa, şeyh, ağa unvanlı toplumun zengin, güç sahibi ve seçkin kişileri tarafından birçok vakıf kurulmuştur. Abdi Ağa'nın Adıyaman'da kurmuş olduğu vakıflar da bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Bu çalışmada, Abdi Ağa'nın 18. yüzyıl sonlarında Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Behisni (Besni) kazalarında kurmuş olduğu vakıflar ve bu vakıflara ait vakfiyeler incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için vakıf müessesesi ile ilgili birtakım bilgiler verildikten sonra Abdi Ağa'nın yaptırmış olduğu mektep, medrese ve camilerdeki görevliler ve vakıflara ait vakfiyeler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdi Ağa, Mütessellim, Hısn-ı Mansur, Behisni, Adıyaman, vakıf, vakfiye.

The Waqfs of Mutesellim Abdi Ağa in the Districts of Hısn-ı Mansur and Behisni

Abstract

The waqfs, which are important institutions in terms of their social, economic and legal aspects in the Turkish and Islamic states, played an important role in the Ottoman Empire. Ottoman waqfs were established by the members of the dynasty, the sultans, the high ranking statesmen, the rich and distinguished people of the society. In Adıyaman province, which fell under the rule of Ottoman Empire in the 16th century, many waqfs were established by the rich, powerful and elite people of the community, such as bey, pasha, sheikh, just as throughout the whole country. The waqfs that Abdi Ağa established in Adıyaman constitute a good example of such initiatives. In this study, the waqfs of Abdi Ağa, which were founded in Hısn-ı Mansur (Adıyaman) and Behisni (Besni) districts in the late 18th century, and their foundation certificate-charters were examined. Having presented some general information about waqfs to better understand the subject, details were given on the schools, madrasas, mosques and their staff established by the waqf of Abdi Ağa.

Keywords: Abdi Ağa, mütessellim, Hısn-ı Mansur, Behisni, Adıyaman, waqf, waqfiyya.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Adıyaman/Türkiye; mu.nu.tunc@gmail.com; ORCID ID:0000-0001-6693-6758

Giriş

Birlikte yaşamının bir zorunluluğu olarak doğmuş olan yardımlaşma ve dayanışma olgusu, eski zamanlardan bu yana toplumsal hayatın varlığı ve devamlılığı için bütün toplumlar tarafından benimsenmiştir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması ise birtakım kurum ve müesseselerin varlığını gerektirdiğinden güç ve servet sahibi kişiler veya devlet otoritesi toplumsal yardımlaşmada ön planda olmuşlardır. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın müesseseleşmiş hali olan vakıflar ise geçmişten günümüze birçok toplumda farklı özellikleriyle hayat bulmuştur.¹ Çeşitli toplumlarda vakıf benzeri müesseselere rastlanmakla birlikte Osmanlı vakıf sisteminin temelleri İslam hukukuna dayanmaktadır, yani İslamî menşelidir.² İslam dininin Müslümanlara, yardımlaşmayı ve mallarından infak etmeyi tavsiye ve emretmesi, Müslümanlar arasında sadaka, zekat ve vakıf gibi kavramların önem kazanmasını sağlamıştır.³ Bu temel noktadan hareketle Hz. Peygamber döneminden⁴ başlamak üzere tüm İslam toplumlarında vakıflar kurulmuş ve kurulan bu vakıflar, toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır (Öztürk, 1983: 44).

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte Türk-İslam coğrafyasında ve özellikle de Anadolu'da Türkler tarafından sayısız vakıflar kurulmuş ve vakıf eserler yapılmıştır. Kurulan bu vakıflar ve yapılan vakıf eserler, Türk-İslam devletlerinde toplumsal ihtiyaçların giderilmesi ve karşılanması noktasında önemli roller üstlenmişlerdir. Osmanlıların Anadolu'da hakimiyet sağlama-sından sonraki dönemde Anadolu'da vakıfların sayısındaki artış hızla devam etmiş ve hemen hemen her şehir, köy ve mezraada vakıf müessesesinin izleri görülmüştür.⁵ Bu derece toplumsal öneme sahip bir müessesenin Osmanlı toplumunda ve Osmanlı iktisadî ve hukukî yapısında da önemli bir yeri vardır. Hatta Osmanlı ülkesinin her tarafı vakıf eserlerle süslediği için Osmanlı Devleti için "Bir vakıf hazinesidir" denilebilir, yani "Osmanlı, bir vakıf medeniyetidir"

- 1 Diğer toplumlarda ve devletlerdeki vakıf müesseseleri ile ilgili bk. Köprülü (1942); Yediyıldız (2003); B. Köprülü (1951); Öztürk (1983); Akgündüz (1996); Ruben (1942); Kayaoğlu (1978).
- 2 İslamî menşeli ilk vakıfların Hz. Peygamber'den evvel Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Nuh ve Hz. Lût (as) peygamberler tarafından oluşturulduğu ile ilgili görüşler de mevcuttur. Bk. Berki (1965: 9).
- 3 Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşma ile ilgili ayetler bulunmaktadır: "Sana (Allah yolunda) ne infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne infâk ederseniz (Allah yolunda verirseniz) işte o, anne, baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve (yolda kalmış) yolcular içindir. Ve hayır olarak ne yaparsanız, o takdirde muhakkak ki Allah onu en iyi bilendir." Bk. Kur'an-ı Kerim/Bakara, 2: 215; "Onların mallarında isteyenlerin ve mahrum olanların (isteyemeyenlerin) hakkı vardır." Bk. Kur'an-ı Kerim/Zâriyât, 51: 19.
- 4 Hz. Peygamber'in yedi kıt'a hurma bahçesini İslam'ı muhafaza için yapılacak faaliyetlerde duyulan ihtiyaçlar için, Fedek hurmalığını yolculuk esnasında erzak ve parası tükenmiş yolcular için ve Hayber hurmalığını üçe taksim edip ikisini ehli İslam'a ve kalanını ehli beytine ve bu kısımdan da kalan olursa fukarâ-i muhacirîne bırakmış olmasının vakıf kapsamına girip girmediği tartışma konusudur. Kimi İslam alimleri bu uygulamayı vakıf kapsamında değerlendirirken kimileri de vakıf kapsamında değerlendirmemekte, vasiyet kapsamında değerlendirmektedir. Bu konudaki tartışmalar için bk. Öztürk (1995: 121-125); Köprülü (1942: 3-14). İslam tarihindeki ilk vakfın Hz. Peygamber zamanında kurulduğu ile ilgili görüşler bulunmakla birlikte Hz. Ömer'in Hayber'deki öz malı olan bir hurmalığı Hz. Peygamber'e danışarak mücahitlere, kölelere, yolculara, misafirlere ve muhtaç akrabaya tasadduk etmek üzere vakfetmesi İslam tarihindeki ilk vakıf olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 1983: 46-47); Hz. Ömer'in bu vakıfından sonra Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Zeyd bin Sâbt ve Hz. Aişe taraflarından da çeşitli vakıflar kurulmuş ve böylece bu tarihlerden itibaren İslam toplumlarında vakıflar hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır (Berki, 1962: 10).
- 5 Vakıfların toplum hayatındaki rolünü A. Esat Arsebük şu şekilde ifade etmiştir: "Anadolu toplum hayatında vakıflar o kadar önemli bir yer edinmiştir ki, vakıflar sayesinde bir adam vakıf evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü." (Arsebük, 1938: 298).

hükümü tarihî bir tespittir (Karagöz,1999: 107).⁶

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bu özellik şehirlerin, köylerin hatta mezraaların fiziki yapısına da yansımış ve vakıf gayrimenkullerin Osmanlı gayrimenkulleri içerisindeki oranı 3/4 nispetinde yüksek bir orana ulaşmıştır (Köprülü, 1942: 1). Vakıflar, Osmanlı gayrimenkulleri bakımından önemli olduğu kadar Osmanlı iktisadî yapısı bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti'nin ihtişam devirlerinde yapılan tahrir kayıtlarında vakıfların Osmanlı iktisadî yapısında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 1530-1540 yılları arasındaki Anadolu Eyaleti'nin tahrir kayıtlarına göre bu eyaletten elde edilen toplam gelirin %17'si vakıfların elindedir ve vakıflar, bu yekûnun önemli bir kısmını kamu hizmetlerine, din ve hayır işlerine tahsis etmiştir. Bu dönemde söz konusu gelirin önemli bir kısmı ile Anadolu Eyaleti'ndeki 45 imaret, 342 cami, 1055 mescit, 110 medrese, 626 zaviye ve hangâh, 154 muallimhane, 1 kalenderhane, 1 mevlevîhane, 2 dârülhuffaz, 75 büyük han ve kervansaray işletilmekte ve 121 müderris, 3756 imam ve hatip, müezzin ile 3299 şeyh, şeyhzâde, kayyum, talebe veya mütevellîye maaş verilmektedir. Benzer durum diğer vilayetler için de söz konusudur. Karaman vilayetinde %14, Rum vilayetinde %15.7, Halep ve Şam vilayetlerinde %14, Zülkadriye vilayetinde %5 ve Rumeli'nde %5.4 oranında vakıf gelirlerinin olduğu görülmektedir (Barkan, 1963: 241-243).

1. Hisn-ı Mansur (Adıyaman) ve Behisni (Besni) Kazaları

16. yüzyılın başlarında Osmanlı hâkimiyeti altına giren Hisn-ı Mansur ve Behisni kazaları⁷ 18. yüzyıla gelindiğinde birer kaza idari birimi özelliği göstermektedir. Maraş Eyaleti'nde yer alan bu kazalardan Hisn-ı Mansur kazası Maraş Sancağı'na, Behisni kazası ise Malatya Sancağı'na bağlıdır. 18. yüzyılda meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden ve konargöçer aşiretlerin yerli ahaliye ve ziraat sahalarına verdikleri zararlar sebebiyle başta Hisn-ı Mansur kazası olmakla birlikte her iki kazada da içtimaî, iktisadî ve idarî sıkıntıların olduğu görülmektedir. Bu olumsuzlukların, Osmanlı genelinde olduğu gibi, Hisn-ı Mansur ve Behisni ahalisini ve bu kazaların fiziki yapısını olumsuz etkilediği söylenebilir. 1837 yılında Hisn-ı Mansur'a uğramış olan *Ainsworth*, burada bulunan hanların harabe halde olduğunu belirtmektedir (Ainsworth, 1842: 267). Yine yaklaşık iki yıl sonra Hisn-ı Mansur'a uğramış olan *Helmuth Von Moltke*, şehrin önemini belirttikten sonra şehir hakkında "Korkunç derecede tahrip edilmiş bir şehir, yıkık bir akropolü vardır" şeklinde bir ifade kullanmıştır (Moltke, 1969: 158). Bu tür bilgiler Hisn-ı Mansur kazasının 18. yüzyılda yaşadığı sıkıntıları ve sahipsiz, bakımsız bir kaza olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Behisni kazası ise Hisn-ı Mansur kazası gibi olaylardan bu derece etkilenmemiştir. Özellikle Malatya sancakbeyliği, Maraş beylerbeyliği gibi önemli görevler üstlenmiş olan Rişvanzâdeler'in⁸ Behisni kazasında ikamet etmeleri bu kazanın idarî ve iktisadî anlamda önem kazanmasını sağlamış, 18. yüzyılın sonlarına doğru Behisni kazasının büyüme kaydettiği görülmüştür (Tunç, 2018a: 96-98).

Hisn-ı Mansur kazasında yaşanan bu olumsuzluklara rağmen vakıfların varlığı sayesinde toplumsal hayatın devamlılığı sağlanmış ve söz konusu kazalarda cami, mescit, medrese, han, hamam gibi toplumsal, iktisadî ve dinî müesseseler meydana getirilmiş veya daha önceden kurulmuş olanlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 18. yüzyılda Hisn-ı Mansur kazasında 3 mescit,

6 Osmanlı Devleti'nde vakıflar gerek vakıf akdinin konusunu teşkil eden menkul ve gayrimenkul mallar bakımından gerekse de vakıf malının mülkiyeti ve vakıflardan menfaat elde edenler bakımından hayli karmaşık bir yapı arz etmektedir. Vakıfların hukukî yapısı, çeşitleri, işleyiş tarzı gibi konular bu çalışmanın amacını aşığından burada bu konulara yer verilmemiştir. Bu konularla ilgili bk. Akgündüz (1990, 1996, 2002); Günay (2012); Yediyıldız (1986, 2003); İşeri (1964); Berki (1975); Kazıcı (2014); Erol (1988); Yüksel (1999, 2002); Alkan (2009, 2014); Çizakça (2017); Singer (2004).

7 Her iki kazanın 16. yüzyıldaki idari, sosyal ve iktisadî tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Taştemir (1999).

8 Rişvanzâdeler hakkında bk. Söylemez (2007, 2013); Toprak (2018).

23 cami,⁹ 1 mektep, 5 medrese,¹⁰ 3 han ve 1 hamam bulunmaktadır. Behisni kazasında ise 16 mescit, 30 cami,¹¹ 5 mektep, 7 medrese, 1 bedesten, 2 han ve 2 hamam bulunmaktadır. Bunların yanı sıra her iki kazada da vakıf özelliği gösteren birçok tekke, zaviye, türbe ve çeşme bulunmaktadır (Tunç, 2018a: 26-95). 18. yüzyılın sonlarına doğru her iki kazadaki cami, mescit, mektep ve medrese sayısında artışlar olduğu görülmektedir. Hısn-ı Mansur Mütesellimi Abdi Ağa'nın yaptırmış olduğu 2 cami, 1 medrese ve 1 mektep bu sayının artmasına ve Adıyaman'ın toplumsal ve kültürel gelişimine önemli katkı sağlamıştır.

2. Hısn-ı Mansur Mütesellimi Abdi Ağa

Vakfiyesinde *fahrü'l-sipâh*¹² olarak zikredilen Abdullah oğlu Abdi Ağa'nın 18. yüzyılın sonlarında Adıyaman'ın önemli simalarından biri olduğu söylenebilir. 1799 yılında hayatını kaybeden Abdi Ağa'nın Abuzer,¹³ Mehmet¹⁴ ve Abdurrahman isimli üç oğlu vardır. Hısn-ı Mansur kazasında, Ahmet Bey Mahallesi'nde sakin olan Abdi Ağa, 18. yüzyılın sonlarında Hısn-ı Mansur kazasının mütesellimidir ve bu vazifeye Rişvanzâde Abdurrahman Paşa¹⁵ tarafından getirilmiştir.¹⁶ Abdi Ağa'nın hayatı hakkında bu bilgilerden başka bilgiye ulaşılamamışsa da onun Adıyaman'ın nüfuz sahibi ve zengin şahsiyetlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı taşra teşkilatında, idarî yapılanmasında ve toprak sisteminde yaşanan değişim ve dönüşümler, taşrada nüfuz sahibi ve zengin ailelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı taşrasında yaşanan bu değişim ve dönüşümlerin Hısn-ı Mansur'da da yaşandığı ve Hısn-ı Mansur'da nüfuz sahibi ailelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Abdi Ağa'nın iki cami, bir medrese ve bir mektebi vakfedecek zenginlikte olması 18. yüzyılda Osmanlı genelinde görülen bu eğilimin Adıyaman'da da görüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Abdi Ağa'nın fahrü'l-sipah, mütesellim ve ağa unvanlarının bulunması onun Hısn-ı Mansur'un nüfuz sahibi simalarından olduğunu; vakfettiği gayrimenkuller arasında 35/40 hisseli bir han; birçok çiftlik, bağ ve bahçe; Turuş'ta, Hozik köyünde ve Sarıca denilen mevzide birer adet değirmenin olması da (MARAŞ. AHK., 3: 146) onun Hısn-ı Mansur'un zengin şahsiyetlerinden biri olduğunu göstermektedir. Abdi Ağa'nın mütesellim¹⁷ olması, onun Adıyaman'ın nüfuz sa-

9 Hısn-ı Mansur kazasında bulunan camiler için bk. Tunç (2018).

10 Hısn-ı Mansur ve Behisni kazalarında bulunan mektep ve medreseler için bk. Tunç ve Söylemez (2018); Özlü (2015); Dalyan (2009).

11 Behisni kazasında bulunan cami ve mescitler için bk. Söylemez ve Tunç (2017).

12 Sipahilerin övüncü gibi bir anlama sahip olan bu unvan, muhtemelen, dirlik sahibi, şöhretli ve köklü bir aileye mensubiyeti ifade etmektedir.

13 Abuzer Ağa ile ilgili herhangi bir malumat elde edilememişse de Abuzer Ağa'nın oğlu Halid ile ilgili bilgiye ulaşılabilmektedir. Halid Efendi, Hısn-ı Mansur kasabasında Eskişaray Mahallesi'nde bulunan İbrahim Bey Câmii'nin (Eskişaray Câmii) müderrislik, imamlık ve vâizlik vazifelerini tasarruf etmektedir (Kanadıkırık, 2005: 73-74).

14 Adıyaman ile ilgili 1835 yılı nüfus defterinde Hısn-ı Mansur Alaybeyi Mehmet'in hânesi ile Abdurrahman Ağa isimli kişinin hânesi aynı sayfada yer almaktadır. Bu iki kişinin hane bilgilerinin aynı sayfada yer alması ve ağa unvanlarının bulunması bu kişilerin Abdi Ağa'nın oğulları olduğunu düşündürmektedir. Abdi Ağa oğlu Mehmet'in Mehmet ve Osman isimli iki oğlu ve Abdurrahman Ağa'nın Kadir ve Abdulkadir isimli iki oğlu bulunmaktadır (Toprak, 2018: 184).

15 Bahsedilen Abdurrahman Paşa, 19. yüzyılın başlarında Malatya Sancağı mutasarrıflığı ve Behisni Kaymakamlığı yapmış olan Rişvanzâde Ömer Paşa'nın oğludur. 1814 yılında veba salgını sebebiyle vefat etmiştir (Söylemez, 2007: 275); Seydi Vakkas Toprak'a göre ise Abdurrahman Paşa, Rişvanzâde Ömer Paşa'nın torunudur. Bk. Toprak, 2013: 72).

16 Hısn-ı Mansur Mütesellimi Abdi Ağa 1799 yılında vefat ettikten sonra, Rişvanzâde Abdurrahman Paşa, Abdi Ağa'nın oğullarından «Babanız müteveffâ-yı merkûmu Hısn-ı Mansur'a mütesellim nasb etmişdim. Zimmetinde mâl-ı mîrî olarak alacağım vardır.» diyerek Abdi Ağa'nın vakfına müdahale etmiştir. Abdi Ağa'nın oğulları da babalarının borcunu şahitler huzurunda ve hüccet-i şer'iyeye ile ödediğini ve herhangi bir borçlarının olmadığı belirtmişler ve vakfa yapılan müdahale sebebiyle şikayetçi olmuşlardır (BOA. MARAŞ. AHKAM. nr. 3, s.146).

17 Sözlükte «teslim edilen şeyi alan, kabul eden» anlamındaki mütesellim kelimesi, Osmanlı'da çeşitli idarî vazifeler için kullanılmıştır. Beylerbeyi veya sancakbeyleri sefere gittiklerinde veya görev bölgesi dışında oldukları zamanlarda yerlerine bakan ve vergileri toplayan kişiler için kullanılan bir kelimedir (Özkaya, 2006: 203; Yıldırım, 2014: 95-114).

hibi bir şahsiyet olduğunu göstermesinin yanı sıra Hısn-ı Mansur'un güvenilir kişilerinden biri olduğu yorumunun yapılmasının da önünü açmaktadır. Çünkü mütesellimlerde herhangi bir unvan aranmamakla birlikte bu göreve, güvenilir ve güçlü kişilerin tercih edildiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, beylerbeyi veya sancakbeyinin, tasarrufunda bulundukları bölgelerden elde edilmesi gereken vergileri, güçlü ve aynı zamanda güvenilir kişiler vasıtasıyla toplamak istemeleridir ki bu sayede beylerbeyi veya sancakbeyi denilen idareciler vergi kaybının önüne geçmek istemişlerdir. Vergilerin düzenli ve eksiksiz toplanmasının sağlanması ise çoğu zaman nüfuz sahibi kişiler, güçlü yerel hanedanlar ve aşiret beyleri aracılığı ile gerçekleşmekte ve bu nüfuz sahibi kişiler, yerel hanedanlar ve aşiret beyleri giderek daha da güçlenmekte ve ayanlık denilen sistemin önü açılmaktadır. Yerli hanedanların giderek güçlenmesi sonucu dışarıdan bölgeye bir mütesellimin gelmesi, gelse bile iş yapabilmesi güçleşmekteydi.¹⁸ Çünkü bu hanedanlar dışarıdan gelen mütesellimlere karşı halkı kızdırtıyor ve vergi toplamak kimi zaman imkansız hale geliyordu (Özkaya, 2006: 203). Bu sebeple vergi tahsil edilen bölgeden farklı bir bölgede ikamet eden veya görev yapan tasarruf sahipleri vergi tahsili görevini bölgedeki bu güç sahibi kişilere bırakıyor veya bırakmak zorunda kalıyordu.

3. Hısn-ı Mansur Kazasında Abdi Ağa Medresesi ve Vakfiyesi

Abdi Ağa'nın oturmakta olduğu mahalle olan Ahmet Bey Mahallesi'nde Abdi Ağa Medresesi'nin yaptırıldığı tarihten önce Abdi Ağa Câmisi olarak isimlendirilen bir cami bulunmaktadır. Abdi Ağa, bu caminin yanına 1797 yılında bir de medrese binası yaptırmıştır (VGMA, d. 579: 28). Abdi Ağa Câmisi'nin ne zaman yaptırıldığı tam bilinmemekle birlikte söz konusu cami ile ilgili ilk bilgilerin 1780'li yıllara ait olmasından (Tunç, 2018a: 58) hareketle Hısn-ı Mansur kazasındaki caminin de yakın bir tarihte yaptırılmış olduğu söylenebilir.

3.1. Vakfiyesi

Vakfiye, vakıfların kuruluşu sırasında vakfın kurucusu tarafından takrir ve kadı (hâkim) tarafından tescil edilen hüccet hakkında kullanılan bir kelimedir (Pakalın, 2004: 576). Vakfın işleyişinin düzenlenmesi bakımından son derece önemli olan bu belgelerde; vakfın nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, görevli sayısı ve görevlilere ne kadar ödeme yapılacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde yararlanacağı gibi ana hususlar vâkıf tarafından ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir (Berki, 1965: 5; Özgüdenli, 2012: 465-466). Vakfiyelerin dili, içeriği ve türü düzenlendiği zamana ve mekâna göre farklılık göstermekle beraber vakfiyelerin genellikle mukaddime, asıl metin ve hâtıme kısımlarından oluştuğu görülmektedir. Kadı ve şahitler (şühûdu'l-hâl) huzurunda tescil edilerek şer'î sicile kaydedilen vakfiyeler bu kayıttan sonra geçerlilik kazanmaktadır (Armağan, 2017: 10).

Abdi Ağa Medresesi'ne ait vakfiye,¹⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)'da 579 nolu defterin 28. sayfasında 24 sıra numarası ile yer almaktadır (VGMA, d. 579: 28/24). Osmanlı Türkçesi ile ve rik'a yazısı ile yazılan metin tek sayfa olarak, hicri takvime göre 1212 yılının Recep ayının başında düzenlenmiştir (Bk. Ek-1, 2).

Abdi Ağa Medresesi'nin vakfiyesinin tescil işlemi Hısn-ı Mansur kadısı ve şahitler (şühûdu'l-hâl) huzurunda gerçekleştirilmiştir. Abdi Ağa tescil esnasında müteveli olarak büyük oğlu Abuzer Ağa'yı seçmiştir. Vakfiyenin davet kısmından (Allah'a hamd, Peygamber'e övgü) sonra *Hısn-ı Mansur sâkinlerinden bâisü'l-haze'l-kitâb sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât fahrü'l-sipâh Abdi Ağa* ifadesiyle Abdi Ağa'nın kim olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Abdi Ağa'nın medrese vakfına gelir olarak bağladığı gayrimenkullere yer verilmiştir. Bu bölümden sonra vakfın

18 Bu durumun farkında olan devlet yetkilileri vergi kaybının önüne geçilmesi, eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi ve yatay hareketliliğin kontrol altına alınması için yerel hanedanlarla, nüfuz sahibi kişilerle işbirliği yapmaya çalışmıştır.

Bu mevzu ile ilgili bir hüküm için bk. BOA. MAD. d., nr. 202, s. 4.

19 Vakfiyelerle ilgili bk. Yüksel (1994, s.360-366); Armağan, 2017: 1-47).

şartlarını içeren bölüme geçilmiş ve vakfın hangi esaslarla işleyeceği, tevliyet cihetinin kimlerin uhdesinde olacağı, vakıf görevleri ve bu görevleri icra edecek kişilerin alacağı ücretin ne kadar olacağı gibi bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümden sonra beddua bölümüne geçilmiş ve *ecânibden her kim vakf-ı mezbûru fesh ve tebdîl ve tağyir ve tahvîl ider ise fe-aleyhim la'netullâh ve'l-melâiketi ve'n-nâs ecme'în deyû* ifadeleri ile vakfı bozan veya vakfa müdahale eden kişilere beddualar edilmiş ve bu kişiler lanetlenmiştir. Vakfiyenin son kısmında ise vakfın tarihine yer verilmiştir. Vakfiyenin alt kısmında ise vakfın kurulmasına şahitlik eden kişilere yer verilmiştir (VGMA, d. 579: 28).

1797 yılında yaptırılan Abdi Ağa Medresesi'nin vakıf gelirleri arasında 35/40 hisseli han²⁰ geliri, Hısn-ı Mansur kasabasında akan Nehirönü denilen çayın hemen yanında bulunan ve bu çaydan sulanan ve birbirine bitişik 2 kıt'a 6 çiftlik bahçe, yine aynı çaydan sulanan 2,5 çiftlik bahçe, Hısn-ı Mansur kasabası bitişigindeki Nehr-i Pirin'den sulanan 2 kıt'a 12 çiftlik bahçe, Hısn-ı Mansur şehir merkezinde bulunan İbrahim Bey Câmisi (Eskisaray Câmisi) yakınında 2,5 çiftlik bahçe, Hısn-ı Mansur kazasına bağlı Hozik (şimdiki Armutlu) köyünde 1 adet değirmen, yine Hısn-ı Mansur kazasında Sarıca nam mevzide Lağran denilen 1 adet değirmen ve Turuş nahiyesinde Guş/Gevş denilen mevzide 1 adet değirmen oluşturmaktadır (Bk. Tablo 1).

Tablo 1: Abdi Ağa Medresesi'nin Gelirleri

Vakfın Geliri	Mevkii	Miktarı
Han	Nefs-i Hısn-ı Mansur	35/40 hisse
Değirmen	Sarıca Mevzii	1 adet
Değirmen	Turuş	1 adet
Değirmen	Hozik köyü	1 adet
Çiftlik	Nehr-i Pirin (Pirin)	12 (2 kıt'a)
Çiftlik	Nehirönü	6 (2 kıt'a)
Çiftlik	Nehirönü	2,5
Çiftlik	İbrahim Bey Câmii yanında	2,5
Çiftlik	Hısn-ı Mansur kasabası bitişiginde	2,5

Kaynak: VGMA, d. 579: 28.

Abdi Ağa, *evladiyet üzere* vakfettiği Abdi Ağa Medresesi Vakfı'nın tevliyetini ve gallesinin (vakıf gelirleri) tasarrufunu kayd-ı hayat şartıyla kendi uhdesine, kendisinin vefatından sonra ise büyük oğlu Abuzer Ağa'nın uhdesine şart koşmuştur. Vakfın tevliyetinin Abuzer Ağa'dan sonra *evlâd-ı zükûrundan ve evlâd-ı zükûrumun evlâd-ı zükûrundan ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûrundan* şeklinde şart koşarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını istemiştir. Kuşaktan kuşağa aktarılırken de erkek çocuklardan (evlâd-ı zükûrdan) yaşı büyük olana verilmesi ve eğer yaşların eşit olma durumu olursa *aslah ve erşed* olana verilmesini şart koşmuştur. Eğer erkek çocuklardan erkek evlad olmak üzere soyun devam etmemesi gibi bir durum söz konusu olursa kız çocukların oğullarından büyük olana verilmesini şart koşmuştur. Vakıf gelirlerinin pay edilmesinde ise vakıf binasına ve vakıf görevlilerine sarf edilenlerden kalan kısmı evlâd-ı vâkıfın oğulları ve kızları arasında *li'z-zekeri misli hazzı'l-ünseyeyn*²¹ esası üzere hareket edilmiştir. Gelirlerden kalan kısım taksim edilirken *batn-ı evvel* ve *batn-ı sâni* yani birinci ve ikinci kuşak çocukların ayırt edilmemesi istenmiştir (VGMA, d. 579: 28). Abdi Ağa Vakfı'nın mütevellilik dışındaki görevlilerde yevmiye usulü hâkimdir ve bu görevlere aile dışından kişiler atanmıştır.

Abdi Ağa Vakfı Vakfiyesi'nde, medrese görevlilerine verilmesi gereken günlük ücretler (yev-

20 1894 yılına ait Mamuretülaziz Salnâmesi'nde Abdi Ağa Hanı isimli bir handan bahsedilmektedir (Öztürk, 2006: 247).

21 Nisâ Sûresi'nin 11. ayetinde erkek çocuğa verilecek mirasın iki kız çocuğuna verilecek miktar kadar olduğu belirtilmektedir (Kur'an-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, 11. Ayet).

miye) de belirtilmiştir. Buna göre vakfın tüm gelirlerinden günlük olmak üzere müderrise 10 akçe, caminin imamına 10 akçe, hatibine 4 akçe, müezzinine 5 akçe, ferraşına 5 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Vakfın kalan gelirlerinden 23 kuruşu binaların ihtiyaçlarına ve kalandan 100 kuruşu²² ise vakfın mütevellisine verilecektir (Bk. Tablo 2).

Tablo 2: Abdi Ağa Medresesi'ndeki Görevlilerin Yevmiyeleri

Vakıf Görevlisi	Yevmiyesi
Müderris	10 akçe
İmam	10 akçe
Hatip	4 akçe
Müezzin	5 akçe
Ferraş	5 akçe

Kaynak: VGMA, d. 579: 24

4. Besni Kazasında Abdi Ağa Camisi ve Abdi Ağa Mektebi Vakfı

Hısn-ı Mansur mütesellimi olan Abdi Ağa,²³ Behisni kasabasında Bozmekan mahallesinde bir cami ve üç hücreli (odali) bir mektep yaptırmış ve bu binaların bakımı ve ihtiyaçlarıyla vakıf görevlilerinin yevmiyeleri için Hısn-ı Mansur ve Behisni kazalarındaki bazı gayrimenkullerini vakfetmiştir.

4.1. Behisni Abdi Ağa Camisi ve Mektebi Vakfiyesi

Behisni kazasında bulunan Abdi Ağa Câmisi²⁴ ve Mektebi'ne ait vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 629 numaralı defterin 585. sayfasında 422 sıra numarası ile yer almaktadır (VGMA, d. 629: 585/422). Osmanlı Türkçesi ile ve rik'a yazısı ile yazılan metin, tek sayfa olarak hicri takvime göre 1214 yılının recep ayının başında düzenlenmiştir (Bk. Ek-3, 4).

Allah'a hamd u sena, Peygamber'e salat u selâm ederek başlayan vakfiyede, vâkıf olan Abdi Ağa'dan *erbâb-ı basîret ve intibâh ve ashâb-ı gayret ve agâhdan mütenesşibet ez-bâd-ı inâyet ve mütemessik eltâf-ı hidâyete fahrül-emâsil ve'l-akrân sâhibu'l-hayrât ve'l-ihsân Abdi Ağa ibn Abdullah nâm vâkıf* ifadeleriyle bahsedilmektedir. Daha sonraki bölümde Abdi Ağa'nın Behisni'de Bozmekan Mahallesi'nde bir cami ve üç odalı (hücreli) bir mektep yaptırdığından bahsedilmektedir. Behisni'de yaptırdığı bu binalar için Hısn-ı Mansur ve Behisni kazalarında bazı gayrimenkul gelirlerini vakfeden Abdi Ağa, vakfiyenin tescilinde el-Hâc Ömer Efendi ibn el-Hâc Hasan'ı müteveli olarak atamış ve bu kişinin huzurunda vakfiyeyi oluşturmuştur. Daha sonra vakfettiği malları (mevkûf) sıralayan Abdi Ağa, vakıf gelirlerinden kime ne kadar verileceği, nereye ne kadar harcanacağını tek tek belirtmiştir. Vakfiyenin şartlarını müteakip

22 Vakfiyede bu meblağ kuruş olarak ifade edilmiş olup meblağın yevmiye mi yoksa senelik mi olduğu belirtilmemiştir. 1 kuruşun 120 akçeye denk geldiği hesabından hareketle 100 kuruş 12.000 akçe gibi çok yüksek bir meblağ olmaktadır. Bu sebeple mütevellinin geliri olan bu 100 kuruş, yevmiye değil senelik gelir olmalıdır.

23 Hısn-ı Mansur kasabasındaki Abdi Ağa Camisi ve Medresesi ile Behisni kasabasında yer alan Abdi Ağa Camisi ve Mektebi'nin aynı Abdi Ağa yani Hısn-ı Mansur Mütesellimi olan Abdi Ağa tarafından yaptırıldığı düşünülmekle birlikte Behisni kasabasındaki Abdi Ağa Vakfı'na ait vakfiyede Abdi Ağa'nın kim olduğuna dair bilgiler verilmemiş olması ve Abdi Ağa'nın bu vakfiyenin tarihinden birkaç ay önce vefat etmiş olması Behisni'deki Abdi Ağa'nın farklı bir Abdi Ağa oldma ihtimalini akla getirmektedir. Bu ihtimali göz önünde bulundurmakla birlikte vakfiyelerin tarihinin sonradan atılabiliyor olabilmesi, Behisni'deki vakfiyede bahsedilen Abdi Ağa'nın vakfettiği mülklerin bazılarının Hısn-ı Mansur kasabasında bulunması ve en önemlisi vakfiyelerin birbirine çok yakın tarihlerde oluşturulmuş olması her iki vakfiyede de belirtilen Abdi Ağa'nın aynı kişi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu sebeple bu çalışmada her iki vakfiyede zikredilen Abdi Ağa'nın aynı kişi olduğu değerlendirilmesinden hareket edilmiştir.

24 Abdi Ağa Camisi ve Besni kazasında yer alan diğer camiler için bk. Söylemez ve Tunç (2017: 60-87); Özlü (2015); Tunç (2018).

vâkıf olan Abdi Ağa vakıftan rücu' etmek istediğini belirtmiş, rücu' talebine mütevellinin itiraz etmesi üzerine kadı, vakfın İmam Ebu Yusuf'un belirttiği üzere sıhhati ve lüzumu için vakıftan rücu' etmenin *mümteni'* ve *nâ-meşrû* olduğunu belirtmiş ve rücu' talebi reddedilmiştir.²⁵ Bu bölümden sonra vakfiyenin tarihine yer verilmiştir.

Abdi Ağa'nın Behisni'de yaptırdığı cami ve mektebe gelir sağlamak ve bu kurumlardaki görevlilerin yevmiyelerini karşılamak için kurmuş olduğu vakfın *hayrî vakıf* özelliği gösterdiği görülmektedir. Abdi Ağa vakfiyesinde vakfın tevliyet vazifesine el-Hâc Ömer Efendi isimli bir kişi atanmıştır. Vakfiyede bu kişinin Abdi Ağa'nın evladından veya ailesinden biri olduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamakta ve vakıf gelirlerinden Abdi Ağa'nın soyundan olan herhangi bir kişiye gelir sağlanmadığı görülmektedir.

Abdi Ağa'nın Behisni'de yaptırmış olduğu cami ve mektebin vakıf gelirleri arasında çarşıda (sûk-ı sultanî) dört adet dükkan, Hısn-ı Mansur'da Câmi'-i Kebîr yakınında bulunan Küçük Hammam ve bir bakkal dükkanının beş para ve bir akçe hissesi bulunmaktadır.

Vakfiyede, vakıf gelirlerinden vakfa ve vakıf görevlilerine ne şekilde ve ne miktarda pay verileceği de belirtilmiştir. Buna göre; vakıf gelirlerinin bir öşrü mütevelliyeye, iki öşrü müderrise, iki öşrü imama, bir öşrü hatibe, bir öşrü cami masraflarına, iki öşr ve beş sūdüsü evkat-ı hamse müezzinine, bir sūdüsü cuma müezzinine, bir öşrünün beş sūdüsü ferraşa, bir sūdüsü loğkeşe,²⁶ bir öşrü beş pay üzerinden birer pay olmak üzere talebe-i ulûma ve muallime verilmesi şart koşulmuştur (Bk. Tablo 3). Ayrıca vakıf gelirlerinden yararlananların tekrar tekrar yararlanmaması gerektiği de belirtilmiştir.

Tablo 3: Abdi Ağa Vakfı (Behisni) Görevlilerinin Hisseleri

Vakıf Giderleri	Masraf Miktarı
Müteveli	1 öşr
Cami masrafına	1 öşr
Müderris	2 öşr
İmam	2 öşr
Hatip	1 öşr
Evkât-ı hamse müezzini	1 öşrün 5 sūdüsü
Cuma müezzini	1 sūdüsü
Ferraş	1 öşrün 5 sūdüsü
Loğkeş	1 sūdüs
Talebe-i ulûm ve muallime	1 öşr (5 pay olacak)

Kaynak: VGMA, d. 629: 585

4.2. Abdi Ağa Câmi

Besni kazası mahallelerinden Bozmekan Mahallesi'nde yer alan bu camiye halk arasında *Havuzlu Câmi'*²⁷ ismi de verilmekteydi. Yapıldığı tarih tam olarak bilinmemekle birlikte cami ile

25 Vakfiyenin, vakfın mütevelliyeye teslim edildiğini beyan eden kısmını müteâkip vâkıf, kadının huzurunda vakıftan vazgeçtiğini bildirir. Vakfiyelerdeki bu rücu' rüknünün bulunmasının sebebi vakıf konusunda hukukçular arasında görüş ayrılıklarının olmasıdır. Vâkıfın ölümünden sonra vârislerinin mahkemeye başvurarak vakfı iptal etme girişimlerini önlemek amacıyla vakfiyelerde bu bölüm mevcuttur (Kütükoğlu, 1994: 360-366).

26 "Loğkeş" kelimesi, Türkçe "loğ" kelimesi ile Farsça "çekmek" anlamına gelen "keş" fiilinden meydana gelen birleşik bir kelimedir. Loğ denilen araç, toprak damlardan yağışların olduğu zamanlarda evin içine su sızıntısını engellemek amacıyla damdaki toprağı sıkıştırılmaya yarayan silindirik şeklindeki taştr (Söylemez, 2013: 91).

27 Cami ile ilgili 1784 yılına ait kayıta yer alan *Câmi derûnunda mâ'i cârî ve Havuzlu Câmi'-i Şerîfnde cereyân iden âb-ı revân harâbe-müşrîf olub...* ifadesinden caminin diğer isminin Havuzlu Câmi olduğu anlaşılmaktadır. Bk. VGMA. HD. nr. 1074, s.48.

ilgili ilk bilgilerin 1784 yılına ait olduğu ve Abdi Ağa tarafından yeniden (müceddeden) yaptırıldığı bilgisinden hareketle caminin bu tarihten çok önce de var olduğu tahmin edilebilir. Abdi Ağa, caminin ve camiden akan suyolunun yıkılmaya yüz tutmuş (harâbe-müşrif) olduğundan dolayı bu yıllarda camiye yeniden yaptırmış (VGMA. HD. 1077: 70) ve bu sebeple camiye Abdi Ağa Camisi denmeye başlanmıştır.

4.2.1. Abdi Ağa Camisi Görevlileri

Abdi Ağa Câmisi'nde tespit edilebilen cami görevlileri imam, müezzin, vâiz, hatip, evkat-ı hamse müezzini, nâzır, loğkeş ve ferraştır (Tunç, 2018a: 58). Abdi Ağa Câmisi'ndeki bu görevlilerle ilgili ücret, atama, azil ve feragat gibi bir takım bilgilere ulaşılabilmektedir (Bk. Tablo 4).

Tablo 4: Behisni Abdi Ağa Câmii Görevlileri

Görevli	Görev Tarihi	Açıklama	Ücreti	Kaynak (VGM. Defter)
Hacı Ömer	Haziran 1784	Caminin hatibi olmadığından bu göreve atanmıştır.	2 akçe	1077: 70
Osman	Haziran 1784	Caminin imamı olmadığından bu göreve atanmıştır.	4 akçe	1077: 70
Mustafa	Haziran 1784	Caminin müezzini olmadığından bu göreve atanmıştır.	2 akçe	1077: 70
Seyyid Mehmet	Aralık 1787	Caminin loğkeşi olmadığı için bu göreve atanmıştır.	1 akçe	1074: 48
Seyyid Mehmet	Mayıs 1791	Caminin vâizi olmadığı için bu göreve atanmıştır.	2 akçe	537: 127
Seyyid Hasan	Mayıs 1792	Caminin hatibi olan Ömer'in ölümü üzerine bu göreve atanmış	2 akçe	537: 127
Mehmet	Mayıs 1792	Loğkeşlik vazifesine atanmıştır.	1 akçe	537: 127
Seyyit Mehmet	Ocak 1793	Caminin nâzırı olmadığı için bu vazifeye atanmıştır.	2 akçe	537: 129
Seyyit Mehmet	Ocak 1793	Caminin cuma müezzini olmadığı için bu göreve atanmıştır.	2 akçe	537: 129
Hacı Ali	Ocak 1793	Cami içinde akan suyun abkeşi olmadığı için bu göreve atanmıştır.	2 akçe	537: 129
Hafız Ahmet	Kasım 1795	Caminin ferraşı olmadığı için bu göreve Naib Seyyid Abdullah arziyle atanmıştır.	2 akçe	538: 167
Es-Seyyid Hafız Mehmet ve es-Seyyid Osman	Ekim 1799	Caminin imamı olan Osman'ın vefatı sebebiyle bu kişiler atanmıştır.	4 akçe	538: 168
Seyyid Hüseyin	Ekim 1799	Caminin hatibi olan Seyyid Hasan'ın vefatı sebebiyle bu göreve oğlu atanmıştır.	2 akçe	538: 168
Hafız Mahmut	Temmuz 1800	Caminin ferraşı olan es-Seyyid Hafız Ahmet'in feragati üzerine bu göreve atanmıştır.	2 akçe	538: 169
Seyyid Hafız Ahmet	Ağustos 1803	Caminin cuma ve evkat-ı hamse müezzinliğine atanmıştır.	2 akçe	538-91: 166
Seyyid Hafız Ahmet	Ağustos 1803	Caminin ferraşı olmadığından bu göreve yeniden atanmıştır.	2 akçe	538-91: 166
Seyyid Hafız Ahmet	Mayıs 1806	Hafız Mehmet bin Abdullah'ın feragati ile ferraşlık vazifesine atanmıştır.	2 akçe	538-51c: 142
Hafız Mehmet bin Abdullah	Mayıs 1807	Seyyid Hafız Ahmed feragati ile ferraşlık vazifesi, önceki görevliye verilmiştir.	2 akçe	538-51c: 143
Molla Mustafa bin Hafız Mehmed	Ekim 1809	Hafız Mehmet bin Abdullah'ın feragati ile ferraşlık vazifesine, oğlu atanmıştır.	2 akçe	541: 68

Cami görevlilerinin aldıkları günlük (*yevmiye*) ücretler incelendiğinde imamı 4 akçe, hatibi 2 akçe, müezzini 2 akçe, loğkeşi 1 akçe, ferraşı 2 akçe, cuma ve evkat-ı hamse müezzini 2 akçe ve âbkeşi 2 akçe ücret almaktadır (Bk. Tablo 5). Cami görevlileri içerisinde imam olanlar diğer görevlilere göre yüksek ücret alırken loğkeşler ise diğer görevlilere göre daha düşük ücret almaktadırlar.

Tablo 5: Behisni Abdi Ağa Câmii Görevlilerinin Yevmiyeleri

Vakıf Görevlileri	Yevmiyesi
İmam	4 akçe
Hatip	2 akçe
Müezzini	2 akçe
Loğkeş	1 akçe
Ferraş	2 akçe
Abkeş	2 akçe
Cuma ve evkat-ı hamse müezzini	2 akçe

Kaynak: VGMA, d. 629: 585

4.3. Abdi Ağa Mektebi

Abdi Ağa, Behisni kazasında yaptırmış olduğu caminin hemen yanında bir de mektep yaptırmıştır. Üç odası (hücre) bulunan bu mektepte vakfiyede belirtildiği üzere *ta'lim-i kırâat-ı azîmü's-şân* eğitimi verilmektedir. Mektepte öğrenim gören talebelere ve Kur'an-ı Kerîm dersi veren muallime/müderriye vakıf gelirlerinin 1 öşrü 5 hisse olmak üzere verilmektedir (VGMA, d. 629: 585). Mektebe ilk olarak *ulemâdan ve muhtâr-ı cemâ'atten* es-Seyyid Hafız Ahmet Efendi isimli kişi 2 öşr hisse ile müderriye olarak atanmıştır (BOA. C.MF., 41: 2011).

Sonuç

18. yüzyılda toprak sisteminde meydana gelen değişimler, iltizam ve malikâne sistemlerinin yaygınlaşmaya başlaması gibi etkenlerle ayan, eşraf ve ağa olarak isimlendirilen güç ve servet sahibi kişiler ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Osmanlı taşrasında yaşanan bu gelişmelerin özelde Abdi Ağa örneğinden hareketle Adıyaman'da da yaşandığı görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında Adıyaman'ın güç ve servet sahibi şahsiyetlerinden biri olan Abdi Ağa, Hısn-ı Mansur kazasında yaptırdığı bir cami ve bir medresenin yanı sıra Behisni kazasında yaptırdığı bir cami ve bir mektep ile her iki kaza ahalisinin dinî ve ilmî faaliyetlerine önemli bir katkıda bulunmuştur. Abdi Ağa'nın yaptırmış olduğu camilerin, medrese ve mekteplerin masrafları ile bu kurumlardaki görevlilerin ücretleri için çiftlikler, değirmenler, dükkanlar, han, hamam ve bakkal gibi çeşitli gelir gruplarına ait mülklere sahip olması onun zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir. Abdi Ağa'nın servet sahibi bir şahsiyet olmasının yanı sıra *fahrü'l-sipah* unvanına sahip olması ve Hısn-ı Mansur mütesellimi olması onun Hısn-ı Mansur'un güç sahibi bir şahsiyeti olduğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra 18. yüzyılda Hısn-ı Mansur ve Behisni kazasında yapılan çok sayıda mimari eser içerisinde *ağa* unvanı taşıyan medrese, mektep ve cami gibi yapıların sayısının artması yönetsel ve ekonomik gücün şehir mimarisine yansımaları bakımından önemlidir.

Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur ve Behisni kazalarında kurmuş olduğu vakıfların vakfiyelerinden hareketle yarı-ailevî ve hayrî vakıflar olduğu tespit edilmiştir. Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur kazasında kurmuş olduğu vakfın yönetimine kendi soyundan gelen kişileri tayin etmiş ve vakıf gelirlerinin bir kısmını vakıf kurumlarının masraflarına, bir kısmını vakıf görevlilerine ve bir

kısmını da kendi soyundan olanlara tahsis etmiştir. Bu durum 18. yüzyılda Osmanlı genelinde yaygınlaşmaya başlayan yarı-ailevî vakıf türüne örnek olması bakımından dikkat çekmektedir. Yine bu sayede Abdi Ağa hem kendisine hem de kendisi vefat ettikten sonra soyundan gelenlere sağlam ve sürekli bir gelir kaynağı sağlamış oluyordu. Aynı zamanda vakfın yönetiminde kendi ailesinden bir kişinin bulunması topluma hizmet açısından değerlendirilirse bu aileyi toplumda itibar sahibi bir aile konumuna getiriyordu. Abdi Ağa'nın Behisni'de kurduğu vakfın yönetimine ise kendi soyundan olmayan bir kişiyi tayin etmiş, vakfın gelirlerini de tamamen vakıf kurumlarına ve vakıf görevlilerine tahsis etmiştir. Bu yönüyle bu vakıf hayrî vakıf özelliği göstermektedir.

Nihayetinde bu çalışma, Abdi Ağa ve onun kurmuş olduğu vakıfların 18. yüzyılda Osmanlı genelindeki taşra idaresinde ve vakıflarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin Adıyaman'da da benzer bir şekilde yaşandığını göstermektedir. Yine bu çalışma ile Abdi Ağa vakıflarının işleyişi, vakıf kurumları, vakıf kurumlarındaki görevliler, görevlilere ödenen ücretler gibi iş ve işlemlerin tespiti sağlanmıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşivi (BOA)

Ahkâm Defterleri (Maraş) : 3.

Cevdet Tasnifi : C.MF., 41: 2011

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurûfât Defterleri : 1077, 537, 538, 538-91, 541, 538-51c.

Vakfiye Defterleri : 579, 629.

2. Araştırma, İnceleme ve Kaynak Eserler

Ainsworth, William Francis (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*. London.

Akgündüz, Ahmet (1990). "Osmanlı Hukukunda Tahsisat Kabilinden Vakıflar ve Konuyla İlgili Kanunî'ye Takdim Edilen Bir Risâle". *Vakıflar Dergisi*, (21), 5-22.

Akgündüz, Ahmet (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. OSAV. Yay., İstanbul.

Akgündüz, Ahmet (2002). "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri". *Türkler*, (10), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 447-460.

Alkan, Mustafa (2009). "Azınlık Vakıfları (Tarihî Arkaplanı, Hukukî Yapısı ve İç Analizi)". *Akademik Bakış*, (C. 2, S. 4), 93-111.

Alkan, Mustafa (2014). *Adana Vakıfları - İnsan, Vakıf ve Şehir*. TTK. Yay., Ankara.

Armağan, Abdüllatif (2017). "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi". *OTAM*, (42), 1-47.

Arsebük, A. Esat (1938). *Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahıs Hukuku*. C.1, İstanbul.

Barkan, Ömer Lûtfi (1963). "Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar". *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (C.23, S.1-2), 239-296.

Berki, Ali Himmet (1962). "Hukukî ve İçtimaî Bakımdan Vakıf". *Vakıflar Dergisi*, (5), 9-14.

Berki, Ali Himmet (1965). "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti". *Vakıflar Dergisi*, (6), 5-8.

Berki, Ali Himmet (1965). "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler". *Vakıflar Dergisi*, (6), 9-13.

Berki, Şakir (1975). "İmparatorluk ve Cumhuriyet Vakıf Hukukunda Vakıf Şartları". *Vakıflar Dergisi*, (10), 71-78.

Cansel, Erol (1988). "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı". *Vakıflar Dergisi*, (20), 321-327.

Çizakça, Murat (2017). *İslam Dünyasında Vakıflar*. KTO. Karatay Üniv. Yay. Konya.

Dalyan, Murat Gökhan (2009). "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da İlköğretim Faaliyetleri". *ADYÜ. SBE. Dergisi*, (3), 55-72.

Günay, Hacı Mehmet (2012). "Vakıf". *TDVİA*, (42), 475-479.

İşeri, Ahmet (1964). Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)". *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi*, (C... 21), 199-280.

- Kanadıkırık, İbrahim (2005). *260 Numaralı Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) Kadı Sicilinin 1.-122. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Karagöz, Mehmet (1999). "Osmanlı'da Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)". *Osmanlı Ansiklopedisi*, (4), Yeni Türkiye Yay., 103-110.
- Kayapğlu, İsmet (1978). "Vakfın Menşei Hakkında Görüşler". *Vakıflar Dergisi*, (11), 49-55.
- Kazıcı, Ziya (2014). *Osmanlıda Vakıf Medeniyeti*. Kayıhan Yay., İstanbul.
- Köprülü, Bülent (1951). "Tarihte Vakıflar". *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi*, (C. 8), Ankara, s. 479-518.
- Köprülü, Fuat (1942). "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, (2), 1-26.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili – Diplomatik*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Küskü, Sema Gündüz (2011). "Bursa Orhan Zaviyesinin Cephe Düzenlemeleri ve Çevre Kültürlerle İlişkileri". *Uluslararası Orhan Gazi ve Dönemi Sempozyumu*. 524-548.
- MOLTKE, Helmuth V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Remzi Kitabevi, Çev.: Hayrullah Örs, İstanbul.
- Özgüdenli, Osman Gazi (2012). «Vakfiye». *TDVİA*, (42), 465-467.
- Özkaya, Yücel (2006). «Mütesellim». *TDVİA*, (32), Ankara, 203-204.
- Özlü, Zeynel (2015). *Cenûbda Bir Şehr-i Medeniyet Behisni (Bethesna-Besni)*. Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep.
- Öztürk, Nazif (1983). *Menşe'î ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara.
- Öztürk, Nazif (1995). *Elmalı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Öztürk, Nazif (2006). «Mütevelli». *TDVİA*, (32), Ankara, 217-220.
- Öztürk, Said (2006). *Osmanlı Salnâmelerinde Adıyaman 1286/1325-1869/1908*. Adıyamanlılar Vakfı Yay., İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.3, MEB. Yay., İstanbul.
- Ruben, W. (1942). "Budist Vakıfları Hakkında". *Vakıflar Dergisi*, (2), 173-184.
- Selçuk, Furuzan (1965). "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar) Islamic Society and the West", *Vakıflar Dergisi*, (6), 21-29.
- Singer, Amy (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*. TVY. Yay., İstanbul.
- Söylemez, Faruk (2007). *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi - Rişvan Aşireti Örneği*. İstanbul.
- Söylemez, Faruk (2013). "Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa'nın Terekesi". *History Studies*, (Volume 5, Issue 5), 253-271.
- Söylemez, Faruk (2013). "Rişvanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı". *Vakıflar Dergisi*, (40), 87-98.
- Söylemez, Faruk ve Muhammet Nuri TUNÇ (2017). "18. Yüzyılda Behisni'de Camiler ve Cami

- Görevlileri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, SBE. Dergisi*, (C. 7, S. 14), 60-87.
- Taş, Hülya (2008). "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki Şühûdü'l-Hal Nasıl Değerlendirilebilir?". *Bilig Dergisi*, (Kış, S.44), 25-42.
- Taşdemir Mehmet (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta)*. TTK. Yay., Ankara.
- Toprak, Seydi Vakkas (2013). "Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret Lideri Rişvanzâde Abdurrahman Paşa". *Tarih Dergisi*, (58), 65-85.
- Toprak, Seydi Vakkas (2018). *1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hısnımansur (Adıyaman)*. Adıyaman Üniversitesi Yay., Adıyaman.
- Tunç, Muhammet Nuri (2018). "18. Yüzyılda Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Kazasında Camiler ve Cami Görevlileri". *Tarih Okulu Dergisi*, (XXXIV, Haziran), 279-306.
- Tunç, Muhammet Nuri (2018a). *18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi*. Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Tunç, Muhammet Nuri ve Faruk Söylemez (2018). "Hurûfât Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Adıyaman'da Eğitim Faaliyetleri". *International Journal of History Studies*, (Volume 10, Issue 6, September), 191-214.
- Ülken, Hilmi Ziya (2006). «Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği». *Vakıflar Dergisi*, (9), (Tıpkı Basım), 13-37.
- Ünver, A. Süheyl (1938). «Büyük Selçuklu İmperatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair». *Vakıflar Dergisi*, (1), 17-24.
- Yediylıdız, Bahaeddin (1986). "Vakıf". *MEB. İslam Ansiklopedisi*, (C.XIII), 154-172.
- Yediylıdız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. TTK. Yay., Ankara.
- Yıldırım, M. Zahit (2014). "Osmanlı'da Mütesellimlik Kurumu ve Karahisar-ı Sahib ve Konya Mütesellimi Ali Ağa". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 95-114.
- Yüksel, Hasan (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*. Dilek Matbaası, Sivas.
- Yüksel, Hasan (1999), "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. - XVII. Yüzyıllar)". *Osmanlı*, (C.5), Yeni Türkiye Yay., 49-55.
- Yüksel, Hasan (2002), "Türk Toplumunda Vakıf Aile İlişkisi". *Türkler*, (C.10), Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.461-469.
- Yüksel, Hasan (2012). "Vakfiye", *TDVİA*, Ankara, 467-469.

Ekler

Ek 1: Abdi Ağa'nın Hisn-ı Mansur Kazasındaki Medresesinin 1 Recep 1212 (20 Aralık 1797) Tarihli Vakfiye Sureti (VGMA, d. 579: 28)

۲۸

۴۰

۴۹

بسم الله الرحمن الرحيم
 ما روي هذه الفقه الربيع والوجه الربيع
 من اصل الوجه وسائط وجوده ومولاه
 طور لولا والهي جزمه حلت اعلمه يوم
 من حقه وتوهم وانعادل مواضع
 اكملها فخرها في الاسراف
 اما الفقه فلهي سلامه كبر
 منصور

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله الملك المتعال الواضع على كل حال والعلق على سبيلنا محمد بن عبد الله صلى الله عليه وسلم
 اشرفنا برحمته نقابلك بجزرنا شانه يا عت وباري اولئك الرب فطنت وشميد نصيرت حق
 وكله كما تماثل زائل الخلقه فخر كس موجوده مرطاه رب رحيم ونقدوره في اول منضم نفوسه
 ايديك اشهدك بغيرات روز جزاهه جنت فوز ونجات اوله بناء على ذلك حصه منفرده فخرنا
 جنت هذا الكتاب صاحبها خيرات الحسنات فخره لا سبناه عيسى انما مجلسي شرح نزول مطهر
 ومحمد بن سيف منصور صلي الله على منون مش مطر به حافظه اولوب وقف وسرول انه البيانه
 لا اجل الشاهل ولا امر التكميل متولى نصب الموكب صليين كبر او غلى اوزر انما مخرزه مشول
 نفير ملاه مني شرحي واغتراف صيرج مرعي البرك وقف جاني الزكرك صدورن ذلك
 سلك ملبدن منسلك اولان مدنه مزبور ده حصه فخرينه عاشه معلونه الا هالي
 والبيبر ان خانه اولان فرق بار حصه دن اولوز نشي بار حصه مني ونه مدنه مزبور نيلون
 واخبر ابراهيم بيرون اسفلهه مسقى اولنا ن اكن نصعب اولن الهى صغلك ملك مشري
 نفير مني ونه مدنه مرتبوع تلبين نواكي اسفلهه مسقى اولنا ن شهره مسقل اكن بوجوه
 جنتلك ملك بجمي ونه بر اكي كخنده مسقى اولنا ن بر بر نه مسقل اكن نصعب الذي مسقلك
 ملك بجمي ونه مدنه مرتبوع ده ونه مرموم ابراهيم بلك جيم شري قرين اكن بوجوه مسقلك
 ملك بجمي ونه مدنه مرتبوع مضاق تيزن هودرك نام قرين تراشده واخبر بركوز ملك وكرمان
 ملك بجمي ونه مدنه تراشده صابرح نام مكله واخبر لاخران ومعلم عربف بركوز ملك وكرمان
 ونه مدنه مرتبوع تراشده كوشى نام مكله واخبر بركوز ملك وكرمان مني مجله التواضع والوصي
 ونه طور نشي مني نام موصعه كوشى نام مكله واخبر بركوز ملك وكرمان مني مجله التواضع والوصي
 ولا فقه المناظر والمرفق حبه الله تعالى حبه لودم رسو له للعلی وقف وحسن امدق سنوب
 مشرط بجمي ونه مدنه مرتبوع اولوب باهر الدعاى وفات اولكده نولت بجمي كبر اعلمه اولوز راغا
 بالنفسى كزوم مسقر اولوب اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك
 مسقر اولوب بجمي وفات اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك
 اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك
 فخر البضايف مسقر اولوب اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك
 اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك اولاد زكور ملك

معروض الی باب در جانت نویسنده ایکن کشته بشده برابر اولور ایصله دار شدی شدی اولور
 اودا قز مرتب نکت جمله غلامدن اولور احمد کت محکم بنی المبرک حاجی شریفین اشیا المبرک
 مدینه منیفه نکت مدینه یومین اون اوج اچمه و حاجی سز نکت مامنه اودن اچمه و طیفین یومین
 در ساقچه و مؤذنه یومین بنشی اچمه و فراشته یومین بنشی اچمه و بریلوب بقیه غلامدن برکسته
 حاجی مرتب کرمس اوجم هر یومین معروض اطراره و مله و مامنه هر یومین بنشی اچمه نه عمل غلامدن
 وقف مرتب مقدون اولون یوز عمر کوش اولور بنشکله تا قی قیلان غلام موجود اولور اولور و کورم علم
 و وقف مرتب مقدون غلام اولور بنشکله و بنشکله اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 اولور امانم بنشکله لکه کوشن غلام اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 عیانا باسره تعالی منزه فیض بیون کتور و بیون امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 غلام کت تصفی بنه ذکر اولور امان بنی ایلدی کتور حاجی عیله و تصفی اصر بنه مرنوب ده اچمه حاجی بنشکله
 انضام ارن معارفه هر یومین معروض اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 قسطن و بنشکله و بنشکله هر یومین معروض اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 و بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان و بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 غنت لیسین شرعی امر وقف تمام اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 بنشکله و بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان و بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 اولون خلافت اختلا فیه عالم اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 حکم صحیح حکم و قضایا اولور بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 مجاله مجاله و بنشکله و بنشکله امان غلام اولور ایسب ذکر اولور امان امان
 سبب علیهم و اهر الوانف علی الجوار الکرم و علی هذا وضع النجیر ولا مشربنا دقین زحیب
 المرحوب کشته اچمه عشر و ساقچه و الف

سودا حاکم

اوزن العیال مقننه بینه
 الحاج مقننه اوزن العیال مقننه بینه
 فنی العیال مقننه بینه
 ایسب مقننه بینه
 ساقچه مقننه بینه
 ایسب مقننه بینه

حرمه مدینه
 مدینه
 مدینه

Ek 2: Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur Kazasındaki Mektep ve Caminin 1 Recep 1212 (20 Aralık 1797) Tarihli Vakfiye Suretinin Transkripsiyonu (VGMA. Nüshası)

[s. 28]

Bismillâhirmânirrahim

Elhamdülillahi'l-melîki'l-müte'âl el-vâkîf âlâ-küllî hâl ve's-salâtü âlâ-seyyidenâ Muhammedin azîmi'l-huliki ve âlâ-âlihî kerîmi'l-hisâli emmâ ba'd işbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîr ve inşâ-sına bâ'is ve bâdî oldur ki, erbâb-ı fıtât ve ashâb-ı basîret hafî değıldir ki, dünya zıl-ı zâil olmağla herkes mevcûdu rızâ-yı Rabbi-Rahîm'e ve makdûru ol-mukîm-i na'îme sarf idüb işlediğı hayrât rûz-ı cezâda bâis-i fevz ü necât ola binâen âlâ-zalik Hısn-ı Mansur sâkinlerinden bâisü'l-haze'l-kitâb sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât fahrü'l-sipâh Abdi Ağa meclîs-i şer'î-i şerîf-i mutahhar ve mahfil-i dîn-i münîf-i münevver sallallahü âlâ-münevveri-i şarî'aya hâzır olub vakf ve şart inne'l-beyân li-ecli't-tescîl ve'l-emri'l-tekmîl mütevellî nasb eylediğı sulbi kebîr oğlu Ebuzer Ağa mahzarında şöyle takrîr-i kelâm sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î ider ki, vakf-ı cânibü'z-zikrin sudûruna dek silk-i mülkümden mütesellik olan medîne-i mezbûrede arasta kurbunda kâin ma'lûmatı'l-ahâli ve'l-cirân hânda olan kırk bâb hisseden otuz beş pâre hissemi ve yine medîne-i mezbûre turâbında vâkî' Nehr-i Pirun esfelinde saky olunan iki kıt'a on iki çiftlik mülk-i müşteri bağçemi ve yine medîne-i mezbûre turâbında Nehirönü esfelinde saky olunan şehre muttasıl iki buçuk çiftlik mülk bağçemi ve yine Nehirönü tahtında saky olunan birbirine muttasıl iki kıt'a altı çiftlik mülk bağçemi ve yine medîne-i mezbûre derûnunda Merhûm İbrahim Beğ Câmî'-i Şerîfi kurbunda iki buçuk çiftlik mülk bağçemi ve yine medîne-i mezbûre muzâfatından Hozik nâm karye turâbında vâkî' bir göz mülk değîrmeni ve yine medîne-i mezbûre Sarıca nâm mevzi'de Lağran dimekle 'arîf bir göz mülk değîrmeni ve yine Turuş hâssı nâm mevzi'de Guş/Gevş nâm mahalde vâkî' bir göz mülk değîrmeni bi-cümleti't-tevâbî' ve'l-levâhık ve kâffetü'l-menâfî' ve murâfık hasbeten lillahi-te'âlâ ve hasbeten li-rûhi resûlihî'l-mu'allâ vakf ve habs idüb şöyle şart ve ta'yîn ve tahsîs ve tebyîn eyledim ki mademki kendüm kayd-ı hayât ile mukayyed oldukça tevliyet ve galleye bi'n-nefs kendüm mutasarrıf olub bi-emrillahî-te'âlâ vefât eylediğimde tevliyet ve galleye kebîr oğlum Ebuzer Ağa mutasarrıf olub ba'dehû vefâta evlâd-ı zükûrumdan ve evlâd-ı zükûrumun evlâd-ı zükûrundan ve evlâd-ı zükûrunun evlâd-ı zükûrundan batnen ba'de batn ve karnen ba'de ebeden mâ-tenâsülû küberâsı mütevellî olub iyâzen-billâh min kahrî'l-feyyâz münkarız olursa evlâd-ı zükûrumun evlâd-ı inâsından evlâd-ı zükûru bunlar dahi mutasarrıf olursa evlâd-ı inâsımın evlâd-ı zükûru ve ba'de'l-inkirâz evlâd-ı inâsı küberâları mütevellî ve batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin mutasarrıf olub derecât-ı tevliyetde iken kimesne yaşında berâber olurlarsa aslah ve erşedi mütevellî ola evkâf-ı mezbûrenin cümle galleden evvelâ Ahmed Bey Mahallesi'nde binâ eylediğim câmî'-i şerîfde inşâ eylediğim medrese-i münîfenin müderrisine yevmî on akçe ve câmî'-i şerîfin imâmına on akçe ve hatîbine yevmî dört akçe ve müezzinine beş akçe ve ferrâşına yevmî beş akçe verilüb bakiyye galleden beher sene câmî'-i mezbûre yigirmi üç gurûş masraf ihrâç ve melzûmatına sarf olundukdan sonra yine cümle galleden vakf-ı mezbûr mütevellisi olan yüz gurûş aldudan sonra bâki kalan galle mevcûd olan evlâd-ı zükûrum ile evlâd-ı inâsım beynlerinde li'z-zekeri misli hazzî'l-ünseyeyn kısmet olunub batn-ı evveli ve batn-ı sâni i'tibâr olunmaya iyâzen-billâhî te'âlâ min-fahrü'l-feyyâz bütün zükûr ve bütün inâs mutasarrıf olurlar ise zikr olunan bâki galleden nısfı yine zikr olunan binâ eylediğim caminin ve nısf-ı âheri medîne-i mezbûrede vâkî' cevâmî'-i şerîfin iktizâ iden mesârif-i mühimmesine sarf olunub mütevellî ve evlâd-ı sâire ve ecânibden her kim vakf-ı mezbûru fesh ve tebdîl ve tağyir ve tahvîl ider ise fe-aleyhim la'netullâh ve'l-melâiketi ve'n-nâs ecme'în deyu tebyîn-i şürût ve ta'yîn-i masârif etdikden sonra mütevellî-i mezbûr Ebuzer Ağa'ya teslim idüb ol-dahi kabz eyledim dedikde gibbe't-tasdîkü'ş-şer'î emr vakf-ı temâm oldukda hâkim-i muvakkî'-i sadr-ı hâze'l-kitâb tûba-lehû ve hüsn-me'ab vakf-ı mezbûrun umûm ve husûsunun sıhhat ve lüzûmuna meşâyih-i kirâm-ı aleyhim rahmete'l-melikî'l-allâm beynlerinde cârî hükme sahîh mahkeme

ve kazâ-i sarîh-i mer'î idüb vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olub min-ba'd nakz ve nakzına mecâl muhâl ve mümteni'ü'l-ihtimâl oldu *femen beddelehû ba'de mâ semî'ahû fe-innemâ ismuhû ale'l-lezîne yubeddilunehû innellâhe semî'un alîm* ve ecrü'l-vâkîf ale'l-cevvadi'l-kerîm ve alâ-hezâ vaki'ü't-tahrîr ve's-şehâde fî gurre-i Recebü'l-mürecceb li-sene isneyn aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şühûdu'l-hâl

Zübdetü'l-ulemâ müftî-i sâbık el-Hâc Mustafa Efendi

Umdetü'l-ulemâ es-Seyyid Mahmud müftî-i sâbık

Fahrü'l-müderrişin-i ulemâ es-Seyyid Monla Feyzâde

Hâfız İbrahim Efendi

Kıdvetü'l-kâil Bereketzâde Ali Ağa

Derviş Efendi tâbi'-i Abdi Ağa

Cancı es-Seyyid Osman Efendi

Kıdvetü'l-ulemâ Ebubekir el-müftü

Fahrü'l-ulemâ Vâiz el-Hâc Mehmed Efendi müftî-i sâbık

Umdetü'l-fuzelâ el-Hâc Hüseyin el-müftî-i sâbık

Hâfız Musa Efendi Abdusselanzâde

Terkzâde Hüseyin Ağa

Kıdvetü'l-erbâbü'r-rakam Ebubekir Efendi kâtib-i mahkeme

Ali Ağa tâbi'-i ağa-yı muma-ileyh

Monla Ahmed bin el-Hac Ebubekir

Miralay-ı sâbık Ramazan Bey

ve gayrihûm mine'l-ihzâr.

Hısn-ı Mansur'da Ahmed Bey Mahallesi'nde vâki' binâ eylediği câmi'-i şerîf ve medresesinin vakfı Abdi Ağa nâm sâhibi'l-hayr arz-ı hâl sunub bundan evvelce vakfiyenin bir mahalde kaydı olmayub müceddeden Anadolu Muhâsebesi'ne kayd olunmasını istid'â-yı arz itmekle işbu bin iki yüz on iki senesi Recebi'l-ferdi gurresi tarihiyle müverrih ve ol-târîhde Hısn-ı Mansur Nâibi Mehmed Efendi imzâ ve hatmini hâvi bir kıt'a vakfiyeye nazar ve mutâla'a olundukda mazmûn-ı şer'-i şerîfe mutâbık ve sebke ve serdi kâideye temmet sona muvâfık olmayub ol-vechile bî'n-nihâye sâliha ve kayda lâyık olduğu Mahmud Paşa mahkemesi Nâibi İbrahim Efendi i'lâm itmekle i'lâmı mücebince vakıf kalemine kayd ve vakfiye mütevellisi yedinde hıfz ve ibkâ olunmak buyuruldu fî 16 N sene 1212 tarihinde sâdr olan fermân-ı âlî mücebince kayd ve yedinde ibkâ olunmuşdur.

Ek 4: Abdi Ağa'nın Behisni Kazasındaki Mektep ve Caminin Recep 1214 (29 Kasım 1799) Tarihinde Ait Vakfiye Suretinin Transkripsiyonu (VGMA Nüshası)

Kayd-şode

Vakf-ı câmi'-i şerîf ve hücerât ve dershâne-i latîf ve mekteb-i münîf sâhibü'l-hayrât Abdi Ağa ibn Abdullah der-mahalle-i Bozmekân der-kasaba-i Behisni kayd-şode müceddeden be-Muhâsebe-i Evkâf-ı Küçük ber-mûceb-i vakfiye-i ma'mûlün-bihâ bâ-arz-ı Hâfız Mahmud Efendi Nâib-i kasaba-i M ve bâ-i'lâm-i Mehmed Murad Efendi Nâib-i Mahkeme-i Mahmud Paşa ve bâ-fermân-ı 'âli el-vâki' fi 7 Ş sene 1214

Bâ-imzâ Hâfız Mahmud el-müvellâ-hilâfe be-kazâ-i Behisni 'ufiye-anhû

Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin ve's-selâtu ve's-selâmu alâ-resûlinâ Muhammed ve alâ-alihî ve sahbihî ecma'în işbû kitâb-ı müstetâb sahbühü'n-nisâb ve bu sahife-i sabîha-i sa'âdet-me'âbin tahrîr ve tastîrine bâis ve bâdî budur ki, erbâb-ı basîret ve intibâh ve ashâb-ı gayret ve âgâhdan mütenesşibet ez-bâd-ı inâyet ve mütemessik eltâf-ı hidâyete fahrû'l-emâsil ve'l-akrân sâhibu'l-hayrât ve'l-ihsân Abdi Ağa ibn Abdullah nâm vâkıfın men-câ'e bi'l-haseneti fe-lehû aşrû emsalihâ sadâsi samiasına ve asl vallâhû yudâifu li men yeşâ nev-ism-i zamîrinde hâsil olmağın ve in tukridullâhû kardan hasenen yudâ'ifhû lekûm mazmûn-ı münîfine emsâlen ve men benâ mesciden benellâhû lehû beyten fi'l-cenneti mazmûn-ı münîfine ittikâlen kasaba-i Behisni'de Bozmekân Mahallesi'nde hasbetallâhi'l-müte'âl bir câmi'-i şerîf ve ma'a sülûs hücerât bir dershâne-i latîf ve bir mekteb-i nazîf binâ itmekle derûnunda merkûz olan dâ'iyeye-i şevki kendüyi itmeğın meclis-i şer'-i şerîf şâmiu'l-i'mâd ve mahfil-i dîn-i münîf ve râşihu'l-evtâdda vakf-ı atîl-beyâna mütevellî nasb ve teslîmü'l-evkâf etdiğı el-Hâc Ömer Efendi ibn el-Hâc Hasan muvâcehesinde bi't-tavi' ve's-sâf şöyle ikrâr ve i'tirâf eylediğı len-tenâlü'l-birre hatta tünfikû mimmâ tühîbbûn nâss-ı kât'anın mazmûn-ı münîfi üzere ehâbb-ı emlâkımdan kasaba-i Behisni derûnunda Eski Araba Meydanı'nda garben meydân-ı merkûm ve şarken Zâviye-i Dervişân ve kıblen merhûm müftii'l-enâm Hicâbî Mehmed Efendi dükkânı ve şimâlen sûk-ı sultâniyye tarîki işbû hudûd-ı erba'a ile mahdûd ve mümtâz olan dört bâb dükkânlarımı ve medîne-i Hısn-ı Mansur'da Câmi'-i Kebîr kurbunda Küçük Hamam ismiyle ma'rûf hamâmdan ve civârındaki bir bâb bakkal dükkânında beş pâra ve bir akçe hissemi vakf-ı sahb-i muhalled ve habs-i medîd-i mü'ebbed vakf ve habs etdim ve mütevellî nasb etdiğim işbû el-Hâc Ömer Efendi'ye mahallinde teslîm etdim ve şöyle şart eyledim ki galâtın bir öşrünü mütevellisi ahz ile ve bir öşrünü câmi'-i mezkûrun masârıfına sarf eyleye ve iki öşrünü dershâne-i mezbûrede müderris olana ve iki öşrünü câmi'-i mezkûr imâmına ve bir öşrünü hatîbine ve bir öşrünün beş sūdüsünü evkât-ı hamse mü'ezzînine ve bir sūdüsünü cum'a mü'ezzînine ve bir öşrünün beş sūdüsünü ferrâşa ve bir sūdüsünü câmi'-i mezkûrun ve dershânenin ve hücerâtın loğkeşine vireler ve bir öşrünü ahmâsen dershâne ve sülûs hücerâtında sâkin olan talebe-i ulûma ve mekteb-i merkûmda ta'lîm-i kırâat-ı azîmü'ş-şân iden mu'allime vireler lâkin def'aten virmeyeler şühûda taksîm ideler lâkin vakf-ı akârda akvâl eimmetü'l-hanefiyye aleyhimü'r-rahmetü'l-celiyyetü hazerâtlarının ihtilâfâtına vâkıf ve ârif olduğum hasebiyle vakfi'l-akâr tasdik bi'l-münâfi' olmağla mülk-i vâkıfdan hurûcu olmayub mânend-i âriye olub cismi sıhhate himâye-i lüzûmdan ârî olmağın pişvâ-yı müctehîdin ve muktedâ-yı eimmeti't-dîn olan el-imâmî'l-a'zam Ebu Hanife el-Küfî aleyhe el-ecru'l-vefiyyi indinde gayr-i lâzım olub rücû'um câiz olmağla vakf-ı merkûmdan rücû' etdim meslek mesleğime ircâ' ve istirdâd matlûbumdur dedikte mütevellî-i muhik reşîd cânib-i vakfi sıyânete ve teşeyyüden cevâbında fi'l-hakîka imâm-ı müşârun-ileyhe katında adem-i lüzûmu ve ircâ'ı ve kayd-ı vakıfdan ihrâcı câizdir lakin imâm-ı âlim-Rabbânî ve hümâm-ı fâdil-ı samedânî el-İmâm Ebû Yusuf el-makrûn bi'l-imâm-ı sâni katında vakf-ı 'akâr ve metâ' vâkıf mücerred vekaftü dimekle vakf-ı merkûmun sıhhati ve lüzûmu olmağın şürût ve kuyûdunun sıhhati ve lüzûmunu müstelzim olmağla fesh ve istirdâdı mümteni' ve ircâ'ı nâ-meşrû'dur ve inde erbâbî't-tercih müftâbih olan bu kuldur deyu müdâfa'a itmekle hâkim-i muvakkî-i sadr-ı hâze'l-kitâb tûbâ-lehû ve hüsnü-me'ab efendi haz-

retleri âlimen bi'l-ihtilâf ve'r-rüchân tarafeynin akvâline nazar ve mübtalü'l-haber olmakdan hazer ve şâriü'l-imâmü's-sâniye güzer idüb evvelâ vakf-ı merkûmun sıhhatine ve lüzûmuna ve sâniyen zımında olan şürût ve kuyûdunun vücûbuna hükm ve kazâ ve tenfiz ve imzâ itmekle mes'ele-i müctehîd-i fi'hâda hükmi'l-kâdî lâ-hakk olunca müşfik-i ileyhâya min-ba'de-lehû olmağın vakf-ı merkûm ve şürût ve kuyûdu bi'l-ittifâk sahîh ve lâzım olmuşdur el-âyah ilâ âhirihi ve ecru'l-vâkıf-ı ale'l-cevâdi'l-kerîm tahrîren fi gurre-i receb-i şerîf li-sene erba'a aşere ve mi'eteyn ve elf.

